

AD ACCUSANDUM DESCENDERE – THE IMAGE OF THE PROSECUTOR IN THE DISCOURSE OF CICERO’S DIVINATIO IN CAECILIUM

**Claudia TĂRNĂUCEANU, Assistant Professor, PhD, ”Alexandru Ioan Cuza”
University of Iași**

Abstract: For winning the process against C. Verres, the former governor of Sicily, would assure Cicero his well-deserved high place among the orators of the time and full recognition of his merits as a lawyer, though it was only the first time that he had pleaded as an accuser. Because this position was disdained by the Romans and it should have been avoided by the one who wanted to build one’s solid reputation in the forum, the orator struggled to bring reasons for his personal decision of “descending” to the role of prosecutor (ad accusandum descendere), while his well-structured arguments are exposed in the first of the seven Verrines, known as Divinatio in Caecilium. Being said at the preliminary process whose purpose was that of establishing a prosecutor, Cicero’s discourse is the only preserved divinatio. Having the intention of convincing the judges of his oratoric abilities and of his competence in the forum, in contrast with the incapacity and lack of experience of his opponent, Q. Caecilius Niger, the Roman orator describes the image of the ideal accuser, capable of convincing and impressing judges, of obtaining the approval of the auditorium, of confronting the defense attorney, despite the inconveniences that accompany the unwanted position of the accuser.

Keywords: Roman prosecutor; orator; preliminary process; discourse; lawyer

Anul 70 a. C. a reprezentat pentru Cicero unul dintre momentele marcante ale carierei sale de avocat. Câștigarea procesului împotriva lui C. Verres, fostul guvernator al Siciliei, acuzat de concușiune, l-a propulsat pe arpinat pe prima poziție între oratorii vremii, înaintea marelui său rival, Hortensius, avocatul apărării la procesul respectiv. Pledând pentru prima dată în calitate de acuzator²⁵, la solicitarea sicutilor spoliați și maltratați de Verres, oratorul a adus la proces probe atât de concludente încât a obținut victoria după *actio prima* (prima acțiune). Acceptarea rolului de acuzator presupunea asumarea unui mare risc; pierderea procesului ar fi însemnat pentru Cicero compromiterea carierei oratorice și a oricărei șanse de a-l egala sau depăși pe Hortensius, pe atunci „regele forului”. În plus, dacă postura de avocat al apărării era considerată onorabilă, cea de acuzator nu aducea, de obicei, nici respectul, nici aprecierile romanilor, fiind evitată de oricine dorea să își creeze o reputație serioasă în for. Existau la Roma „acuzatori de profesie”, avocați mediocri, care

²⁵ Cicero a mai rostit, se pare, un singur discurs juridic de acuzare, împotriva lui T. Munatius Bursa, *tribunus plebis*, pe care îl acuză în 52 a. C., de folosirea violenței, sub incidența legii *Pompeia de vi*; cu toate că avea justificarea unei *iusta inimicitia*, oratorul nu a dorit să publice acest discurs, probabil din cauza faptului că îndeplinea din nou rolul de acuzator (J. W. Crawford, *M. Tullius Cicero: The Lost and Unpublished Orations*, Göttingen, 1984, p. 230-234). Celelalte orații îndreptate împotriva unor personaje de pe scena politică a sfârșitului republicii romane, *In Pisonem*, *In Vatinius*, *Catilinarele* și *Philippicele*, sunt, de fapt, invective politice și nu discursuri susținute în fața unei instanțe de judecată.

practicau o elocință agresivă și supărătoare (*accusator vehemens et molestus*)²⁶, urmărind, de regulă, obținerea unor avantaje personale (*praemia*), acordate prin lege în situația în care inculpatul era condamnat²⁷. Cu toate acestea, îndeplinirea oficiului de acuzator putea fi privită cu îngăduință în anumite cazuri, îndeosebi când era justificată de o *iusta inimicitia*²⁸ sau când era vorba de tineri nobili (*pueri nobiles*)²⁹, aflați la începutul carierei politice și dornici de a se face remarcați³⁰. Însuși Cicero, recunoscând că a pleda în apărarea cuiva îi aduce mai multă cinste unui orator (*etsi laudabilior est defensio*), susține că rolul de acuzator se bucură de aprobarea celorlalți dacă este asumat în interesul statului (*rei publicae causa*) sau pentru a răzbuna o ofensă personală (*aut ulciscendi gratia*) ori pentru a îndeplini datoria de patron (*patronus*) față de clienți, așa cum a procedat el însuși când l-a acționat în justiție pe Verres, în numele siculilor (*aut patrocinii, ut nos pro Siculis*)³¹. În general, anticii erau de părere că sarcina de acuzator nu necesita un efort deosebit și nici abilități retorice remarcabile, ca urmare nu reprezenta o provocare pentru un orator experimentat³².

În aceste condiții, Cicero consideră necesar să-și expună motivele care l-au determinat să se coboare la a fi acuzator (*ad accusandum descendere*)³³. Argumentele sale sunt dezvoltate pe larg în discursul rostit la audierea preliminară pentru stabilirea unui procuror (*divinatio*)³⁴. Discursul, cunoscut sub titlul de *Divinatio in Caecilium*³⁵, a fost rostit în fața unui *consilium* de judecători, care avea sarcina de a decide care dintre cei doi solicitanți, Cicero și un oarecare Q. Caecilius Niger, este mai potrivit pentru rolul de acuzator al fostului guvernator al Siciliei. Singurele repere după care se puteau ghida judecătorii erau argumentele aduse de fiecare dintre cei doi în cuvântările susținute la

²⁶ Cf. Cic., *Brut.*, 130; 136 (*accusatores acres atque acerbi*), 138 (*acer et vehemens accusator*), 273 (*acres accusationes*); *Pro Rosc. Am.*, 89-90; *Div. in Caec.*, 24. Termenul folosit pentru „acuzatorii de profesie” în perioada imperială este *delatores*. Cicero preferă să evite cuvântul *accusator*, atunci când vorbește despre sine, preferându-l pe acela de *actor* (reclamant) (e. g. Cic., *Div. In Caec.*, 48: *sit tu eris actor constitutus*).

²⁷ Despre aceste recompense, *vide* M. C. Alexander, *Praemia in the Quaestiones of the Late Republic*, *Classical philology*, 80/1, 1985, 20-32.

²⁸ Cic., *De off.*, II, 50; D. F. Epstein, *Personal Enmity in Roman Politics, 218-43 B. C.*, London-New York, 1989, p. 96-109.

²⁹ Cic., *Div. in Caec.*, 24; *De off.*, 49.

³⁰ Conform juriștilor antici, nu oricine era eligibil pentru a îndeplini oficiul de acuzator. Considerentele pentru care le era interzis anumitor persoane să acționeze în justiție fiind: sexul și vârsta (femeile și minorii nu puteau fi acuzatori); depunerea unui jurământ de către cei care își îndeplineau serviciul militar; deținerea unei magistraturi sau autorități oficiale; săvârșirea unei infracțiuni; obținerea unui profit ilicit; condiția socială (liberții nu își puteau urmări în justiție patronii) (*vide* Macer, *Dig.*, 48, 2, 8); existența unei suspiciuni de acuzație falsă (Paulus, *Dig.*, 48, 2, 9); sărăcia (Hermogenianus, *Dig.*, 48, 2, 10).

³¹ Cic., *De off.*, II, 49-50. Cf. Cic., *In Verr. II*, 3, 1.

³² Cic., *De inv.*, 1, 78; Quint., *Instit. orat.*, V, 13, 3: *...accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt; bonus defensor nemo nisi qui eloquentissimus fuit. Quanquam ut [...] semel finiam, tanto est accusare quam defendere, quanto facere quam sanare vulnera facilius.* – „în acuzare se descurcă până și <avocații> mediocri; <însă> nimeni nu poate fi un bun apărător decât dacă e deosebit de elocvent. De altminteri, ca să termin odată [...], e cu atât mai ușor să acuzi decât să aperi, cu cât e mai ușor să provoci răni decât să le vindeci.” (tr. n.).

³³ Cic., *Div. In Caec.*, 1; *In Verr. II*, 3, 6.

³⁴ Despre sensul juridic al termenului *divinatio*, *vide* Quint., *Instit. orat.*, VII, 4, 33; Gell., II, 4, 1; Ps.-Asconius, în *M. Tullii Ciceronis orationem In Q. Caecilium quae divinatio dicitur*, în *M. Tullii Ciceronis Scholiastae* ediderunt Io. Casp. Orellius et Io. G. Baiteus, pars altera, Turici, MDCCCXXXIII, p. 99; Despre complexitatea semnificațiilor termenului, *vide* F. Santangelo, *Law and Divination in the Late Roman Republic*, în *Law and Religion in the Roman Republic*, ed. O. Tellegen-Couperus, Leiden, 2011, p. 41-47; idem, *Divination, Prediction and the End of the Roman Republic*, Cambridge, 2013, p. 47-56.

³⁵ Discursul ciceronian este singurul exemplu de *divinatio* care ni s-a transmis.

această *divinatio*. Cicero se vede în situația de a-și expune motivația cu mare prudență, adoptând o atitudine aproape autodefensivă³⁶, întrucât nu se încadra în niciuna dintre categoriile care puteau beneficia de îngăduința romanilor: nu era un tânăr dornic de afirmare (avea 36 de ani și era deja un orator experimentat) și nici nu suferise vreo ofensă personală din partea acuzatului pentru a putea invoca o *iusta inimicitia*³⁷. Ca urmare, insistă în a demonstra că a fost rugat de provinciali să îi apere, în virtutea unor relații de prietenie stabilite pe vremea când Cicero era cvestor la Lilybaeum (în 75 a. C.) și a unei promisiuni solemne de a-i proteja (făcută de orator atunci când a părăsit provincia, la încheierea mandatului său). Susține, de asemenea, că, de fapt, acuzându-l pe fostul guvernator, el își asumă apărarea intereselor locuitorilor Siciliei, ba chiar salvarea întregii provincii jefuite și împilate de Verres³⁸; că este forțat de împrejurări să accepte un astfel de rol, având în vedere că alternativa ar fi fost prea puțin experimentatul Caecilius, respins ca avocat de siculi; că decizia sa se bazează pe valorile spirituale respectate de romani: *officium* (datorie), *fides* (loialitate), *miser cordia* (compasiune), *multorum bonorum exemplum* (exemplul multor oameni respectabili), *vetus consuetudo* (vechiul obicei), *institutum maiorum* (tradiția strămoșilor); că acționează nu doar pentru salvarea aliaților, ci și a poporului roman care suferă din cauza organizării defectuoase a sistemului juridic³⁹. Este posibil să fi existat și alte motive, mai puțin altruiste, care au determinat această decizie⁴⁰. În primul rând, poate, ambiția de intra în competiție cu rivalul său, Hortensius. Nu trebuie neglijată nici intenția de a-și propulsa cariera politică (mai ales că în momentul rostirii discursului de la procesul preliminar, primul din seria *Verrinelor*, se afla în plină campanie electorală, candidând la funcția de edil pentru anul următor), iar deferirea în justiție și obținerea condamnării unui personaj atât de bogat și influent ca Verres nu putea decât să îi

³⁶ Este dificil de apreciat dacă este vorba despre un *topos* la care se apela în mod obișnuit în astfel de situații sau dacă scrupulele pe care și le face Cicero sunt reale. Vide L. Pearson, *Cicero's Debts to Demosthenes: The Verrines*, în *Pacific Coast Philology*, 3, 1968, p. 50. Vide et Quint., *Instit. orat.*, IX. 2. 16-17.

³⁷ Oponentul său, dimpotrivă, susținea că urmărește răzbunarea unei nedreptăți pe care i-o făcuse Verres, că deținea deja dovezi împotriva lui, strânse în perioada când îi fusese cvestor și că, fiind sicul, era firesc să își apere compatrioții (Ps.-Asconius, *op. cit.*, p. 98: *...extitit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, et quaestor Verris et eiusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas: unam, quod ab eo laesus et ob hoc iure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit; alteram, quod, cum quaestor ei tum fuerit, etiam ipse in quaestura crimina noverit Verris; tertiam, quod Siculus pro Siculis agat* – („s-a găsit Q. Caecilius Niger, sicilian de origine, cvestor al lui Verres și, după cum spunea el însuși, dușmanul lui, care să susțină cu tărie că mai curând el trebuie să fie instituit acuzator, aducând aceste motivații: unul că ar fi fost lezat de către Verres și de aceea îi e pe drept dușman, motiv pentru care nu poate fi prevaricator; al doilea că, pentru că i-a fost atunci cvestor, a luat la cunoștință el însuși, în timpul cvesturii, crimele lui Verres; al treilea, pentru că un sicilian ar pleda pentru siculi”, tr. n.).

³⁸ K. Tempest (*Combating the Odium of Self-Praise: Cicero's Divinatio in Caecilius*, în *Praise and Blame in Roman Republican Rhetoric*, editors C. Smith and R. Covino, Swansea, 2011, p. 150-151), făcând o paralelă cu discursul împotriva lui Meidias al lui Demosthenes, consideră că este vorba aici de un *topos* preluat din oratoria atică. Despre apropierea, în acest punct, de discursurile lui Demosthenes, îndeosebi de cel împotriva lui Meidias, vide et L. Pearson, *op. cit.*, p. 50.

³⁹ Cic., *Div. in Caec.*, 1-9. Quintilianus (*Instit. orat.*, IV, 1, 7) oferă câteva sugestii avocatului acuzării (*actor causae*) pe care îl îndeamnă să vorbească despre sine puțin și cu măsură (*pauciora de se ipso dicit et parcius*), prezentându-se ca *vir bonus*, pentru a nu trezi suspiciunea sau aversiunea juraților; să arate că a acceptat acest rol determinat de un motiv important și onest (*magna atque honesta ratione*), ba chiar de o necesitate (*aut etiam necessitate*), că este împins la aceasta de sentimentul datoriei față de familie sau de prieteni (*venisse ad agendum ductus officio vel cognationis vel amicitiae*) sau că acționează în interesul statului ori spre a oferi un bun exemplu celorlalți (*reipublicae aut alicuius certe non mediocris exempli*).

⁴⁰ C. Loutsch, *L'exorde dans les discours de Cicéron*, în *Latomus: revue d'études latines*, 224, 1994, p. 176-177, n. 10.

atrage aprecierea cetățenilor, îndeosebi într-o perioadă în care se făcea simțită o revoltă din ce în ce mai puternică împotriva organizării sistemului juridic, acuzat de corupție⁴¹. S-a afirmat chiar că și-ar fi putut dori acele recompense (*praemia*) prevăzute de lege pentru acuzator, dacă inculpatul (*reus*) ar fi fost condamnat⁴² (cu toate acestea, conform lui Plutarchos, Cicero ar fi refuzat numeroase daruri, oferite de siculi, folosindu-se de recunoștința acestora doar pentru a determina scăderea prețului grâului la Roma⁴³).

Suținând că acuzatorul trebuie să fie cel pe care îl vor cel mai mult provincialii și pe care nu-l dorește deloc acuzatul, Cicero se lansează în atacuri, uneori foarte dure, la adresa oponentului său de la procesul preliminar, Q. Caecilius, despre care afirmă că este, cu siguranță, pe placul părții adverse, atât datorită relațiilor destul de apropiate pe care pare să le aibă cu Verres, cât și datorită lipsei de experiență ca avocat, deficiențelor în cunoașterea limbilor latină și greacă, absenței calităților necesare unui bun acuzator, capabil să înfrunte un adversar redutabil precum Hortensius.

Pentru a-și descuraja oponentul și a-i demonstra incapacitatea de a face față unei sarcini atât de dificile, dar și pentru a-i convinge pe judecători de faptul că el însuși este conștient de complexitatea abordării unei probleme de o asemenea importanță, Cicero prezintă, în inveciva împotriva lui Caecilius, modul în care un procuror abil trebuie să instrumenteze cauza. Bine informat asupra antecedentelor inculpatului, pentru a-l discredita și a-i dezvălui caracterul, are datoria de „a pune pe tapet întreaga viață a celuilalt” (*vitam alterius totam explicare*); de „a o expune nu numai în fața modului de a gândi al judecătorilor, ci și în ochii și sub privirea tuturor” (*atque eam non modo in animis iudicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere*); de „a apăra siguranța aliaților și interesele provinciilor, puterea legilor, severitatea tribunalelor” (*sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere*)⁴⁴. Anticii recomandau acuzatorului tratarea cu prudență a acestor aspecte, pentru a nu crea impresia că nu mai există alte argumente în afara faptelor reprobabile săvârșite în trecut de către inculpat⁴⁵.

Așa cum se poate deduce dintr-o suită de interogații retorice pe care i le adresează Cicero oponentului, un bun acuzator este, în primul rând, un orator desăvârșit⁴⁶, elocința sa bazându-se pe calitățile absolut necesare unui bun orator: în primul rând, o memorie excelentă⁴⁷, care să îi pună la îndemână legi, procedee și formulări juridice specifice

⁴¹ Cic., *Div. in Caec.*, 8-9; *In Verr. I*, 1-3; 38-40, 43-46.

⁴² C. Loutsch, *op. cit.*, p. 176-177, n. 10 și p. 34, n. 64.

⁴³ Plut., *Cic.*, 8.

⁴⁴ Cic., *Div. in Caec.*, 27.

⁴⁵ Quint., *Instit. orat.*, VII, 2, 33-34.

⁴⁶ Ideile privitoare la însușirile și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească oratorul ideal vor fi expuse mai târziu, pe larg, în tratatele sale de retorică.

⁴⁷ *Memoria* era considerată cea mai de preț facultate a unui orator (Cic., *De orat.*, I, 18: *Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoria?* – „ce să mai spun despre tezaurul tuturor lucrurilor, memoria?”). *Vide et Quint., Instit. orat.*, XI, 2; *Reth. ad Herenn.*, III, 28.

cazului; apoi, o voce⁴⁸ care să imprime discursului forță și vivacitate, stârnind în sufletul auditorului reacții afective diverse (indignare, mânie, îngrijorare etc.)⁴⁹.

În prezentarea pieselor din dosar și în elaborarea pledoariei, pentru a convinge, procurorul trebuie să aibă capacitatea de a-și organiza materialul în chip judicios, ținând cont de gravitatea faptelor, de cronologia lor și de locul în care au fost săvârșite⁵⁰. Simpla expunere a capetelor de acuzare într-un mod persuasiv nu este suficientă; desfășurarea faptelor, argumentele și contraargumentele trebuie prezentate cât mai plăcut, asigurându-i acuzatorului dobândirea și menținerea interesului judecătorilor și al publicului⁵¹. Pentru ca discursul să își atingă scopul (obținerea condamnării inculpatului), este necesar ca procurorul să obțină participarea afectivă a publicului (*corona*) și, mai ales, a juraților (*iudices*), impresionați de nocivitatea și cruzimea acuzatului⁵².

Desigur, practica forului, buna cunoaștere a limbii latine și studiul temeinic al artei retorice⁵³, îi asigură unui *actor causae* șansa de a rezista unei înfruntări cu avocatul părții adverse, înfruntare pe care Cicero și-o imaginează, metaforic, ca o luptă în arenă, în urma căreia inconstientul și indolentul Caecilius avea să fie zdrobit de adversar⁵⁴.

Pe lângă aceste calități care i se pretind, de altfel, oricărui bun orator, indiferent de natura discursului său, Cicero menționează și câteva de care trebuie să dea dovadă în mod

⁴⁸ *Reth. ad Herenn.*, III, 19 (*pronuntiationem multi maxime utilem oratori dixerunt esse et ad persuadendum plurimum valere* – „mulți au afirmat că pronunțarea este utilă în cel mai înalt grad oratorului și are cea mai mare importanță pentru a convinge”). *Vide et Quint., Instit. orat.*, XI, 3, 14-65; *Cic., Orat.*, 55-60.

⁴⁹ *Cic., Div. In Caec.*, 37: *Putasne te posse de maximis acerbissimisque rebus...?* – „Crezi oare că poți tu, în chestiuni dintre cele mai importante și mai crâncene, să susții cu vocea ta, cu memoria ta, cu sfatul tău lucruri atât de grave, diverse <și> variate...?” (tr. n.); 39: *tamen esset magnum tantam causam, tam expectatam, et diligentia consequi et memoria complecti et oratione expromere et voce ac viribus sustinere* – „ar fi fost totuși greu <pentru tine> să urmărești cu grijă, să înmagazinezi în memorie, să expui într-un discurs și să susții cu vocea și forțele <tale> o cauză atât de importantă, atât de mult așteptată” (tr. n.).

⁵⁰ *Cic., Div. In Caec.*, 38: *Putasne te posse quae C. Verres in quaestura, quae in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaia, Asia, Pamphyliaque peccarit, ea, quem ad modum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere?* – „Crezi oare că poți tu, în capetele de acuzare și în discursul tău, să distingi în funcție de locuri și perioade, separat, așa cum s-au petrecut, greșelile pe care le-a comis C. Verres în calitate de cvestor, de legat, de pretor, la Roma, în Italia, Achaia, Asia și Pamphylia?” (tr. n.).

⁵¹ *Cic., Div. In Caec.*, 39: *Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia, causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est; perficiendum est, si quid agere aut proficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant.* – „Toate trebuie spuse, demonstrate, explicate; cauza trebuie nu doar expusă, ci și pledată cu seriozitate și lux de amănunte; dacă vrei să pledezi și să obții un rezultat bun, e necesar să faci astfel încât oamenii nu doar să te asculte, ci să te asculte cu plăcere și cu interes” (tr. n.).

⁵² *Cic., Div. In Caec.*, 39: *Putasne te posse, id quod in eius modi reo maxime necessarium est, facere ut, quae ille libidine, quae nefarie, quae crudeliter fecerit, ea aequae acerba et indigna videantur esse his qui audient atque illis visa sunt qui senserunt?* – Crezi oare că poți tu, lucru absolut necesar în cazul unui acuzat de tipul lui, să procedezi <astfel> încât toate cele pe care le-a săvârșit după bunul lui plac, în chip nelegiuit <și> cu cruzime, să li se pară la fel de cumplite și nedemne aceluia care le aud așa cum li s-au părut celor care le-au simțit?” (tr. n.).

⁵³ *Cic., Div. in Caec.*, 35: *Illa, Caecili, contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, iudiciis, legibus aut ratio aut exercitatio?* – „Oare ți se pare, Caecilius, că trebuie nesocotite aspectele fără de care nu se poate cu nici un chip susține o cauză, mai ales una atât de importantă, <anume> un oarece talent în a pleda, o oarecare obișnuință în arta de a vorbi, o cunoaștere teoretică sau practică în for, în tribunale, în aplicarea legilor?” (tr. n.).

⁵⁴ *Cic., Div. In Caec.*, 45: *Te vero, Caecili, quem ad modum sit elusurus, quam omni ratione iactaturus, videre iam videor* – „De tine însăși, Caecilius, mi se pare că deja văd în ce hal o să-și bată joc, cum o să dea cu tine de pământ în orice chip” (tr. n.); 46: *Mihi enim videtur periculum fore ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis praestringat aciem ingeni tui, teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat.* – „căci mi se pare că vei fi în primejdie, nu numai să te strivească cu cuvintele, ci și să-ți înăbușe ascuțimea spiritului printr-un gest și o mișcare a corpului, să te abată de la planurile și ideile tale” (tr. n.).

special acuzatorul. În primul rând, integritatea (*integritas*) și probitatea exemplară (*innocentia singularis*), prin contrast cu nocivitatea acuzatului, îl îndreptățesc pe procuror să își îndrepte invectivele împotriva acestuia și să îi blameze acțiunile, fără teama de a fi discreditat de avocatul părții adverse prin reproșuri la adresa propriilor sale greșeli⁵⁵. În al doilea rând, un acuzator trebuie să fie ferm (*firmus*) și veridic (*verus*)⁵⁶. Suspiciunea de *praevaricatio*, de existența unei relații de conivență cu pârâtul, la adresa avocaților acuzării era frecventă în epocă. Cicero însuși, pentru a-și compromite adversarul, strecoară aluzii, subtile e adevărat, la o posibilă prevaricațiune: *Mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is qui cum reo criminum societate coniunctus est*⁵⁷ – „Crede-mă, Caecilius, în rol de acuzator nu poate apăra cu adevărat pe aliați unul care este în legătură cu pârâtul prin asocierea la fapte criminale”. Este posibil ca aceasta să fi fost tactica obișnuită în cazul unor *divinationes*, căci și Caecilius, la rândul său, pare să fi sugerat o astfel de acuzație la adresa lui Cicero, atunci când solicită să îi fie acestuia supraveghetor: *Custodem, inquit, Tullio me apponite*⁵⁸ – „Puneți-mă, zice, ca supraveghetor pe lângă Cicero”⁵⁹.

Fără a vorbi prea mult despre sine⁶⁰, prin contrast cu ceea ce afirmă despre Caecilius, oratorul lasă să se înțeleagă că el este procurorul care ar întruni aceste calități. Susține că el este capabil să îi reziste lui Hortensius, în duelul dintre avocați, în care armele vor fi cuvintele. Pentru că o cunoaștere temeinică nu doar a cauzei și a caracterului acuzatului, ci și a elocinței avocatului părții adverse constituie un avantaj care îi oferă unui orator posibilitatea de a anticipa, preveni și combate o serie de argumente și de subterfugii la care ar putea recurge adversarul, Cicero subliniază faptul că îl cunoaște atât de bine pe avocatul lui Verres, încât, afirmă el, niciuna dintre stratagemele lui nu îl poate lua prin

⁵⁵ Cic., *Div. in Caec.*, 27: *primum integritatem atque innocentiam singularem; nihil est enim quod minus ferendum sit quam rationem ab altero vitae reposcere eum qui non possit suae reddere* – „în primul rând, integritate și probitate exemplară; căci nu există nimic care să fie mai de nesuportat decât să ceară socoteală altuia despre viața lui unul care nu poate da socoteală de a sa”. Cf. *Div. in Caec.*, 34. *Vide et Quint., Instit. orat.*, XII, 1, 23-24.

⁵⁶ Cic., *Div. in Caec.*, 29: *Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet*. – „În al doilea rând, un acuzator trebuie să fie ferm și veridic”.

⁵⁷ Cic., *Div. in Caec.*, 32. Cf. *Div. in Caec.*, 29.

⁵⁸ Cic., *Div. in Caec.*, 51.

⁵⁹ Ps.-Asconius (p. 121, *ed. cit.*) remarcă folosirea termenului *custos* („supraveghetor”) în loc de *subscriptor* („avocat secund”, care semna actul de acuzare după avocatul principal) : *Subscriptorem non dixit, sed custodem, ut, quia acerbe responsurus erat, lacessitus convicium facere videatur. Nam subscriptores non solum chartarum causa neque iuvandi accusatoris adhiberi solent, sed etiam ut non facile corrumpatur*. – „N-a spus avocat asociat, ci supraveghetor, ca să pară că e provocat să-i aducă critici, deoarece avea de gând să-i răspundă cu asprime. Căci avocații asociați obișnuiau să fie chemați nu numai pentru hârțogărie și nici doar ca să-l ajute pe avocatul acuzării, ci și ca <acesta> să nu fie ușor de corupt”. *Vide C. Loutsch, op. cit.*, p. 179, n. 28.

⁶⁰ Cic., *Div. in Caec.*, 36: *Intellego quam scopuloso difficilique in loco verser; nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingeni atque eloquentiae multo molestissima. Quam ob rem nihil dico de meo ingenio...* – „Îmi dau seama pe ce teren stâncos și dificil mă aflu; căci, dacă orice tip de aroganță e nesuferit, când e vorba de talent și elocvență, <acesta> e cu atât mai greu de suportat. De aceea nu spun nimic despre talentul meu...” (tr. n.).

surprindere⁶¹. Abil, are grijă să strecoare ideea că se consideră la nivelul rivalului, admirându-i elocința, dar fără a se teme de ea⁶².

Efortul pe care îl depune Cicero pentru a demonstra caracterul nobil al acțiunii întreprinse, chiar în condițiile în care, forțat de împrejurări, a fost nevoit să coboare la rolul de acuzator (*ad accusandum descendere*), și abilitatea cu care demonstrează judecătorilor că el este procurorul ideal în acest caz, susținute de cursivitatea exprimării, de vigoarea stilului și de forma desăvârșită a discursului, reușesc, în cele din urmă, să genereze în sufletele auditorilor nu aversiune, ci îngăduință și aprobare față de calitatea sa de *actor causae*⁶³.

Bibliografie

Alexander, M. C., *Praemia in the Quaestiones of the Late Republic*, în *Classical philology*, 80/1, 1985, 20-32

Cicéron, *Discours*, texte établi et traduit par H. de la Ville de Mirmont, tome II, Paris, 1938

Crawford, J. W., *M. Tullius Cicero: The Lost and Unpublished Orations*, Göttingen, 1984

Epstein, D. F., *Personal Enmity in Roman Politics, 218-43 B. C.*, London-New York, 1989

Loutsch, C., *L'exorde dans les discours de Cicéron*, *Latomus: revue d'études latines*, 224, 1994

Pearson, L., *Cicero's Debts to Demosthenes: The Verrines*, în *Pacific Coast Philology*, 3, 1968, p. 49-54

Piacente, L., *Numerazioni e titoli delle Verrine*, în *Bollettino dei classici*, S. 3, 1, 1980, p. 134-144

Ps.-Asconius, în *M. Tullii Ciceronis orationem In Q. Caecilium quae divinatio dicitur*, în *M. Tullii Ciceronis Scholiastae ediderunt Io. Casp. Orellius et Io. G. Baiterus, pars altera*, Turici, MDCCCXXXIII

Santangelo, F., *Divination, Prediction and the End of the Roman Republic*, Cambridge, 2013

Santangelo, F., *Law and Divination in the Late Roman Republic*, în *Law and Religion in the Roman Republic*, ed. O. Tellegen-Couperus, Leiden, 2011, 31-56

Tempest, K., *Combating the Odium of Self-Praise: Cicero's Divinatio in Caecilium*, în *Praise and Blame in Roman Republican Rhetoric*, editors C. Smith and R. Covino, Swansea, 2011

⁶¹ Cic., *Div. in Caec.*, 44: *Numquam ille me opprimet consilio, numquam ullo artificio peruertet, numquam ingenio me suo labefactare atque infirmare conabitur; novi omnes hominis petitiones rationesque dicendi – „El niciodată nu mă va surprinde cu strategia lui, niciodată nu mă va pune la pământ cu nici un subterfugiu, nu va încerca să mă clatine și să mă deființeze cu talentul său; cunosc toate modalitățile de atac și toate procedeele elocinței lui”* (tr. n.).

⁶² Cic., *Div. in Caec.*, 44.

⁶³ K. Tempest, *op. cit.*, p. 146.